

UDK: 32-05 Maček. V.(044.2)
32-05 Karadorđević, P.
314.742"1946/1952"
Pregledni članak
Primljeno: 30. 5. 2012.
Prihvaćeno 15. 9. 2012.

Emigrantska pisma Vladka Mačeka knezu Pavlu Karadorđeviću (1946.–1952.)

SRĐAN MILOŠEVIĆ

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, Republika Srbija

U radu se na osnovi pisama Vladka Mačeka knezu Pavlu Karadorđeviću iz razdoblja koje je proveo u emigraciji (1945.–1962.) osvjetljavaju neki detalji iz emigrantskog života Vladka Mačeka. Iz Mačkovih pisama knezu Pavlu moguće je prije svega dopuniti saznanja o pojedinostima koje se tiču Mačkovih shvaćanja poslijeratnih jugoslavenskih prilika (u emigraciji i u zemlji), kao i o Mačkovim pogledima na globalna politička događanja nakon Drugog svjetskog rata. Na kraju rada objavljeno je 14 Mačkovih pisama koja se čuvaju u Zbirci kneza Pavla.

Ključne riječi: Vladko Maček (1879.–1964.), knez Pavle Karadorđević (1893.–1976.), prepiska, emigracija.

Uvod

Druga polovina XX. stoljeća, više nego ijedna prethodna epoha, obilježena je fenomenom masovne političke emigracije.¹ Pitanje djelovanja jugoslavenske političke emigracije u godinama koje su uslijedile nakon Drugog svjetskog rata tek odnedavno dolazi u fokus istraživača, historičara. Međusobni odnosi emigranata, političke i nacionalne podjele, odnos prema novouspostavljenom režimu u Jugoslaviji, kao i politička djelatnost emigracije uopće, isprva u najvećoj mjeri "sigurnosno zanimljive" teme za tajne službe nove jugoslavenske vlasti nakon 1945., u posljednja dva desetljeća postale su predmet istraživačkog zanimanja u znanosti. To, razumije se, ne znači da prije nije bilo nikakvih radova, ali su nešto obuhvatnija istraživanja započela tek tijekom posljednjeg

* Rad je nastao u okviru projekta "Tradicija i transformacija" (br. 47019) koji financira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

¹ O tome vidi Michael R. MARRUS, *The Unwanted: European Refugees in the Twentieth Century*, Oxford University Press, New York, 1985.

desetljeća XX. stoljeća i nastavljaju se do danas. Osim toga najraniji radovi koji su se bavili emigracijom, podjednako oni koje su emigranti pisali o svojim iskustvima kao i oni koji su nastajali u Jugoslaviji, imali su publicistički karakter, a nerijetko su pisani s izrazitom ideološkom usmjerenošću, gotovo propagandistički.² Zatim su uslijedili radovi koji su imali karakter politioloških istraživanja, uglavnom pisani u još uvijek aktualnom političkom kontekstu obilježenom sukobom emigracije i matice,³ a tek su potom na red došli i historiografski radovi. Jedan od razloga za to relativno kasno zanimanje, osim tradicionalne vremenske distance i poznatog ideološkog konteksta, jest i taj što, promatrano u cjelini, izvori za tu temu nisu uvijek lako dostupni. Velik dio, osim memoaristike, potječe iz arhiva raznih sigurnosnih službi, dok je značajan broj izvora rasut po stranim arhivima, bibliotekama i osobnim zbirkama, pri čemu ne treba posebno naglašavati da je privatna prepiska osobito dragocjen izvor za proučavanje djelovanja političkih emigranata. Bez šire elaboracije, treba napomenuti i to da je u postsocijalističkom razdoblju u državama nastalim raspadom Jugoslavije umnogome promijenjen ideološki odnos prema emigrantima iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata, što je posebna istraživačka tema.

Emigrantske godine u djelatnosti Vladka Mačeka (1945.–1964.) kao historiografska tema podijelile su sudbinu, u istraživačkom smislu, s djelatnošću velikog broja drugih građanskih političkih emigranata izbjeglih iz Jugoslavije tijekom ili na kraju rata i historičari se uglavnom njima nisu bavili. Nevolja je i to što ni sam Maček nije ostavio značajnije svjedočenje o tom razdoblju u svojim memoarima, dok je njegov tajnik Branko Pešelj bio nešto iscrpniji.⁴ Ipak, napisano je nekoliko radova koji su nezaobilazna osnova za daljnja istraživanja.⁵

² Vidi *Narodno oslobodilački pokret i Jugosloveni u Londonu*, London, 1945.; Mihailo PETROVIĆ, *Londonaska emigracija i borba naših naroda*, Beograd, 1945.; Sava KOSANOVIĆ, *Šta se moglo videti iz emigracije : (nekoliko dokumenata)*, Beograd, 1945.; Ivan KARIĆ, *The New Yugoslavia in Reconstruction and building up*, Belgrade, 1947. Jedan primjer odgovora na komunističke brošure, od kojih je ovdje spomenuto tek nekoliko, knjiga je Mark BAŠIĆ, *It happened in Yugoslavia – it must not happen here*, Chicago, 1949. Inače, mnogi među emigrantima sastavljali su razne brošure i memorandume protiv nove jugoslavenske vlasti.

³ Vidi npr. Stjepan DOMANKUŠIĆ, Milivoje LEVKOV, *Politička emigracija : aktivnost političke emigracije protiv samoupravne socijalističke Jugoslavije i njenih oružanih snaga*, Beograd, 1974.; Milo BOŠKOVIĆ, *Jugoslovenska politička emigracija na Zapadu*, Beograd, 1977.; Miroslav STANKOVIĆ, *Terorizam jugoslovenske fašističke emigracije*, Niš, 1984.; Milenko DODER, *Jugoslovenska neprijateljska emigracija*, Zagreb, 1989.

⁴ Vladko MAČEK, *In the Struggle for Freedom*, University Park and London, 1957.; Branko PEŠELJ, *S predsjednikom Mačekom u emigraciji*, Washington – München, 1970.

⁵ O Mačekovoj emigrantskoj djelatnosti pisalo se tek u općim crtama, svedeno i informativno, ali i o nekim specifičnim problemima. Razumije se, o tome je pisao i sam Maček. Emigrantskog razdoblja Mačekove političke djelatnosti dotiče se Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941-1950*, Zagreb, 1996. Time se bavi i Mačekov biograf, Ivo PERIĆ, *Vladko Maček : politički portret*, Zagreb, 2003. Veoma je informativan i članak Amy SCHMIDT, "Vladko Maček i Hrvatska seljačka stranka: prizori iz izbjeglištva", *Časopis za suvremenu povijest*, 37/2005., br. 2, 407.-422., posvećen prvim Mačekovim emigrantskim godinama i njegovim vezama s američkim i britanskim obavještajnim službama. Jedan od skorašnjih radova koji je u središte

Ovaj je rad uvodni dio koji prethodi publiciranju dijela prepiske kneza Pavla i Vladka Mačeka (Mačekova pisma knezu Pavlu) i postavljen je na nešto širu osnovu, nastojeći upotpuniti sliku odnosa kneza Pavla Karađorđevića i Vladka Mačeka i uopće historiografska znanja o emigrantskoj djelatnosti vođe Hrvatske seljačke stranke (HSS). Na osnovi Mačkovih pisama upućenih knezu Pavlu po završetku Drugog svjetskog rata, kada su se obojica našla u emigraciji, koja se nalaze u Zbirci kneza Pavla Karađorđevića,⁶ ovaj rad dopunjuje ponekim detaljem saznanja do kojih su o emigrantskom razdoblju političke djelatnosti Vladka Mačeka došli prethodni istraživači.

Branka Boban iznijela je da je Maček, kada je riječ o kontaktima sa srpskim predstavnicima jugoslavenske političke emigracije, uglavnom održavao veze s akterima puča od 27. ožujka 1941., odnosno posljednjim službenim predstavnicima monarhističke Jugoslavije, koji su djelovali kao članovi ratnih vlada u izbjeglištvu od 1941. do 1945., kao i s kraljem Petrom II. Karađorđevićem, "radeći na pokušajima sporazuma s predstavnicima srpske političke emigracije".⁷ No Maček je u emigraciji održavao relativno intenzivne veze i s Dragišom Cvetkovićem, koji je za većinu srpskih političkih emigranata bio, prema Mačkovim riječima, "crvena krpa", kao i s knezom Pavlom Karađorđevićem, dakle s dvjema osobama s kojima je u godinama koje su neposredno

zanimanja postavio Mačekovu poslijeratnu emigrantsku djelatnost do odlaska u SAD u kolovozu 1947. jest članak: Branka BOBAN, "Vladko Maček u emigraciji – od izlaska iz zemlje do odlaska u SAD", *Radovi*, 39/2007., 243.-258., koji u znanstvenom aparatu sadrži i podatke o historiografskim, memoarskim i publicističkim radovima, kao i o relevantnim arhivskim izvorima vezanim za tu temu koji potječu od Službe državne sigurnosti, koji čine glavnu izvornu osnovu tog rada. Kada je riječ o stranim istraživačima, ocjena Branke Boban da "povjesničari u svijetu nisu imali nikakav interes za djelovanje HSS i Vladka Mačeka za vrijeme i nakon rata" (B. BOBAN, *n. dj.*, 243.) tek se donekle može ublažiti spominjanjem nekoliko radova nastalih upravo iz pera stranih historičara. Iako naime strani historičari doista nisu napisali relevantnije monografske studije posvećene HSS-u i Mačeku, izvjesnog je zanimanja ipak bilo, u kontekstu općeg prikaza poslijeratne emigracije iz komunističkih zemalja. Neki od prvih radova u kojima se spominje i emigracija iz Jugoslavije su: James KERR POLLOCK, *Change and Crisis in European Government*, Reinhart, 1947; Leonid Ivan STRAKHOVSKY, *A Handbook of Slavic Studies*, Harvard, 1949., u kojoj je autor pisao i o aktivnostima političkih emigranata iz slavenskih zemalja. Opći prikaz političkih aktivnosti emigranata iz komunističkih zemalja dao je i Felix GROSS, "Political Emigration from Iron Curtain Countries", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1950., br. 271, 175.-184. Razumije se, ti se autori samo informativno dotiču problema emigranata i njihove djelatnosti. Među važnijim radovima svakako treba spomenuti: George J. PRPIĆ, *The Croatian immigrants in America*, Philosophical library, 1971.; Bernd ROBIONEK, *Croatian Political Refugees and the Western Allies. A Documented History*, Berlin, 2010. Vrlo zanimljivim segmentom Mačekove emigrantske političke aktivnosti (veze s američkom obavještajnom službom) bavi se Jonathan LEVI, *The Intermarium: Wilson, Madison, & East Central European Federalism*, Boca Raton, 2007. (disertacija). Neke "crtice" iz Mačekove emigrantske djelatnosti (posjet Kanadi) nalazimo i u: Anthony W. RASPORICH, *For a Better Future: a History of the Croatians in Canada*, McClelland & Stewart, 1982.

⁶ Arhiv Jugoslavije, Beograd (dalje: AJ), Zbirka kneza Pavla, svitak 2, snimke od 0513 do 0551 (zbirka sadrži snimke dokumenata iz osobne ostavštine kneza Pavla Karađorđevića, koja je pohranjena na Columbia University).

⁷ B. BOBAN, *n. dj.*, 243.

prethodile travanjском slomu Kraljevine Jugoslavije 1941. uspostavio kratkotrajno, ali veoma stabilno političko savezništvo.

U emigraciji su, isprva, veze Mačeka s Cvetkovićem i knezom Pavlom bile, čini se, iskrenije i otvorenije negoli one s akterima puča od 27. ožujka. Na intenzitet tih veza svakako je utjecalo Mačekovo predratno iskustvo, koje ga je od kolovoza 1939. pa do ožujka 1941. u daleko većoj mjeri vezalo za kneza Pavla i Dragišu Cvetkovića. Stara "politička prijateljstva" s članovima Udružene opozicije, od kojih su mnogi ušli u vladu od 27. ožujka, a poslije se našli i u emigraciji, Maček je još 1939. uglavnom napustio. Tijekom rata HSS je sudjelovao u jugoslavenskim izbjegličkim vladama, ali sam Maček nije imao redovne niti pouzdane veze ni sa svojim neposrednim suradnicima, a još manje s drugim članovima vlade.

Poslijeratna emigracija bio je novi kontekst u kojem se Maček u odnosu prema srbijanskim emigrantskim krugovima pozicionirao u skladu sa svojim predratnim iskustvima, kao i prema spoznajama do kojih je došao po dolasku u Francusku. Osim kneza Pavla, kome su upućena pisma koja se ovdje objavljuju, Maček u pismima spominje pojedine srpske političare s kojima je dolazio u manje ili više intenzivan kontakt, a to su Dragiša Cvetković, Milan Gavrilović, Ilija Šumenković, pa i Konstantin Fotić. Ipak, Cvetković i knez Pavle ostaju Mačekovi važni sugovornici kada je riječ o srpskim emigrantskim krugovima, osobito zbog toga što je s njima dvojicom dijelio zajedničke poglede u većoj mjeri negoli s bilo kojim drugim srpskim političkim emigrantom.

Naposlijetku, kneza Pavla i Mačeka povezao je još jedan biografski podatak: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, formirana 1942. pri NKOJ-u, obojicu je proglasila izdajicama i zločincima istoga dana.⁸

Početak Mačekove emigracije

Pojedinosti o Mačkovu napuštanju zemlje poznati su poglavito iz njegovih memoara, zatim memoara njegova tajnika Pešelja, iz dokumenata jugoslavenskih sigurnosnih službi, kao i iz dokumenata američke diplomacije.⁹ Ne

⁸ Knez Pavle i Vladko Maček, kao i nekoliko ostalih suradnika, proglašeni su ratnim zločincima 17. rujna 1945. godine. Odluke o utvrđivanju zločina za kneza Pavla (F br. 3572) i Vladka Mačeka (F br. 3577) vidi u: AJ, Fond Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, br. fonda 110 (dalje: DK 110), kut. 111, jed. opisa 165.

⁹ V. MAČEK, *n. dj.*; B. PEŠELJ, *n. dj.* Podatke Službe državne sigurnosti koristila je u ovdje spominjanom radu B. Boban. U jednom izvještaju jugoslavenskih sigurnosnih službi iz svibnja 1945. piše da je Maček lociran i da se nalazi u Klagenfurtu, u hotelu "Park". "Čuva ga engleska tajna policija. Svaki dan oko 17 sati izlazi u šetnju u pratnji dva agenta na udaljenosti od 50 metara." AJ, DK 110, kut. 4, jed. opisa 6, dok. br. 458. Ovdje ostaje nejasno koliko je Maček boravio u hotelu "Park" u Klagenfurtu, budući da je Zagreb napustio 6. svibnja, a da je već 10. bio kod Salzburga. Relativno iscrpnu sliku o Mačkovu dolasku u Francusku daju američki dokumenti: *Foreign Relations of the United States*, vol. V (dalje: FRUS, vol. V), U. S. Government Printing Office, Washington, 1946.

treba sumnjati da su svakako korisne informacije pohranjene u dokumentima francuskih arhiva, budući da je do kolovoza 1947. Maček boravio u Francuskoj. Od kolovoza 1947. nastanjen je u SAD-u, gdje je ostao živjeti do smrti 1962. godine.¹⁰

Maček se u emigraciji najprije nastanio u Parizu. Prema američkim dokumentima, koji daju možda najiscrpniju sliku o početku njegove emigracije, Američki State Department obaviješten je 10. svibnja da je Maček pod zaštitom savezničke Sedme armije.¹¹ Zamjenik tajnika State Departmenta Joseph Grew javljao je u telegramu od 12. svibnja političkom savjetniku za Njemačku Murphyju da je još 29. travnja Juraj Šutej obavijestio američko veleposlanstvo u Beogradu da se planira likvidacija Vladka Mačeka.¹² U tom trenutku, 12. svibnja, Maček je već bio u Francuskoj. State Department je u spomenutom telegramu od 12. svibnja javljao Murphyju da Mačeku treba pružiti zaštitu kao "političkom izbjeglici" i da ga "ni pod kojim okolnostima" ne treba predati jugoslavenskoj privremenoj vladi. Kao razlog je navedeno to da je Maček "veoma značajan demokratski element", da je bio "potpuno odsječen od Saveznika", kao i da će biti korisno ispitati okolnosti njegova zatočeništva u Zagrebu, je li bio zatvaran od strane Nijemaca, Pavelića (ili i jednih i drugih), kakvi su mu bili politički stavovi i je li surađivao s Mihailovićem, Titom, Pavelićem, Talijanima ili Nijemcima, kao i o razlogu i načinu na koji je dospio do mjesta gdje je uzet u zaštitu od Saveznika. Savjetovano je da se Maček ispita prije nego što njegova prisutnost i saveznička zaštita postanu općepoznate i privuku publicitet.¹³

U skladu s tim telegramom Murphy je 18. svibnja mogao izvijestiti svoje pretpostavljene da je Maček 15. svibnja stigao u Reims u pratnji supruge, dvoje djece, tajnika Pešlja i njegove supruge Amerikanke, kao i "petorice pripadnika hrvatske žandarmerije".¹⁴ U izvještaju se kaže da je ujutro 17. svibnja održan sastanak s Mačekom, na kojem je on izjavio da je Zagreb napustio 6. svibnja, pa je preko Celja, Klagenfurta i Villacha stigao do Salzburga, gdje se susreo s dijelovima Sedme armije SAD-a. Odatle je preko Augsburga i Saarbrückena stigao do Reimsa.

Dajući kratku izjavu o događajima nakon 27. ožujka 1941., Maček je rekao da tijekom rata nije surađivao s ustašama niti nacistima. Osim toga izjavio je da ni s kim nije ni komunicirao: ni s Titom, ni s Mihailovićem, a ni s predstavnicima vlade u inozemstvu. Automobile za put dobio je od domobrana. Istom je prilikom izjavio da nije politički izbjeglica i da se ne smatra neprijateljem nove jugoslavenske vlade, ali da zahtijeva da s njima slobodno surađuje. Također je tražio da otputuje u London, na sastanak s Krnjevićem, a posebno sa Šubašićem kad se ovaj vrati iz San Francisca.¹⁵

¹⁰ Opširnu Mačekovu biografiju napisao je I. PERIĆ, *n. dj.*

¹¹ FRUS, vol. V, 1227, n. 75.

¹² *Isto*, 1227.

¹³ *Isto*, 1227, 1228.

¹⁴ *Isto*, 1230.

¹⁵ *Isto*, 1231.-1232.

No Tito je od Šubašića tražio da se hitno vrati u Beograd, a britanska je vlada izjavljivala da nema ništa protiv sastanka Mačeka sa Šubašićem pod uvjetom da do njega ne dođe na britanskom tlu. Stvari su se komplicirale i zbog Šubašićeva zdravstvenog stanja, a i zbog prilika u Jugoslaviji, što je sve utjecalo na to da američka diplomacija zauzme stajalište da susret ne bi bio dobro rješenje.¹⁶ Tako je u svibnju 1945. započeo Mačekov boravak u Parizu, koji je trajao sve do kolovoza 1947. godine.

Biografske crtice o Vladku Mačeku iz njegovih emigrantskih pisama knezu Pavlu

Pismenu vezu s knezom Pavlom Maček je uspostavio iz Pariza krajem 1946., dobivši kneževu adresu od Dragiše Cvetkovića.¹⁷ Knez se u to vrijeme nalazio u Južnoj Africi, u Johannesburgu. On je još 1941. bio interniran u Afriku (najprije kratko u Egipat, potom u Keniju i na kraju u Južnu Afriku).¹⁸ Maček mu je iz Pariza uputio kratko, prigodno pismo, čestitajući knezu božićne blagdane. Potom je uslijedila prepiska koja je trajala sve do 1952., kada se dopisivanje, ili bar njegov sačuvani dio, prekida.

U pismima knezu Pavlu Maček piše poglavito o četiri teme: o svome privatnom životu i životu svoje obitelji, potom o političkoj djelatnosti u emigraciji, zatim o prilikama u Jugoslaviji i, konačno, o svojim pogledima na tijek svjetskih političkih događanja. Razumljivo, zbog prirode položaja u emigraciji, ni knez ni Maček nisu mogli u pismima razrađivati nekakve planove niti detaljno informirati jedan drugoga o eventualnim konkretnim političkim namjerama, budući da se pošta često kontrolirala, pa i krala. Ipak, pisma otkrivaju izvjesne zanimljive pojedinosti.

Maček je u pismima iz Pariza (od kraja 1946. do kolovoza 1947.) najprije izvjestio kneza Pavla o obiteljskim prilikama, obavještavajući kneza o sretnom spletu okolnosti da je iz Zagreba izveo čitavu obitelj. U tom smislu Maček osobito ističe težinu Cvetkovićeva položaja, budući da je Cvetkovićeva obitelj ostala u Beogradu.¹⁹ U osnovnim crtama Maček piše i o svojoj djeci, sinu koji "študira kemiju" i kćeri za koju očekuje da se vrati iz Londona, kamo ju je poslao da uči engleski. Za suprugu, u svojoj poznatoj jednostavnosti, kratko kaže da "vodi kućanstvo".²⁰

¹⁶ *Isto*, 1232.

¹⁷ Maček – knezu Pavlu, prosinac 1946. godine.

¹⁸ Knez Pavle došao je iz Afrike u Europu 1948., kada je Maček već bio u SAD-u. Najveći dio života po povratku u Europu proveo je u Parizu. Umro je u pariškom predgrađu Neuilly 1976. godine. Blagonaklonu biografiju kneza Pavla napisali su Neil BALFOUR i Sally MACKAY, *Prince Paul of Yugoslavia*, London, 1980. U toj se knjizi spominje i poslijeratna komunikacija kneza s Mačekom.

¹⁹ Maček – knezu Pavlu, 17. 3. 1947.

²⁰ *Isto*.

Nakon odlaska u SAD u kolovozu 1947., Maček obavještava kneza da se u novoj sredini dobro smjestio, pa kaže da su on i njegova obitelj postali "pravi Amerikanci". Sin je nastavio studij kemije i fizike, a kći je učila za učiteljicu francuskog jezika.²¹ Ti detalji o obiteljskom životu (iako ostaju u domeni vrlo općih podataka), kao i svojevrsna Mačkova otvorenost u komunikaciji, daju izvjesnu notu bliskosti i neposrednosti u komunikaciji s knezom. Knez je sa svoje strane također pokazivao bliskost, onako kako je uobičajeno u vladarskoj praksi: Mačeku je poslao fotografiju svoje obitelji. Iz pisama knezu saznajemo i neke osobne detalje o samom Mačeku: da je volio viceve,²² da je pred božićne blagdane, kako sam kaže, padao u neku "mistiku",²³ a s knezom je razmjenjivao i savjete o zdravlju.²⁴ Općenito govoreći dakle, između kneza Pavla i Mačeka odnosi su bili svakako više od formalnosti, nadilazeći krutu etikaciju, premda nije riječ o osobnom prijateljstvu i u pogledu privatnih stvari pisma ipak nisu posebno informativna.

Kada je riječ o događanjima i aktivnostima koji se tiču jugoslavenske emigracije, Jugoslavije i, uvjetno govoreći, unutrašnjih pitanja, Maček je tu temu uklapao u širi europski i svjetski kontekst. U tom su pogledu njegova pisma nešto informativnija. Već je iz Pariza pisao knezu Pavlu kako uviđa da ih jedino događaji koji su izvan njihova dosega mogu vratiti u politički život. Pisao je knezu da se s Dragišom Cvetkovićem viđa "danomice",²⁵ ne spominjući u pismima nikog drugog u razdoblju kada je boravio u Parizu.

Po prelasku u SAD u kolovozu 1947. njegovi su se kontakti s emigrantskim krugovima intenzivirali. Knezu je poglavito pisao o srpskoj emigraciji, ističući za predstavnike Srba da su "kao rogovi u vreći",²⁶ i da je Dragiša Cvetković najkonstruktivniji, premda se sretao i s Milanom Gavrilovićem, Ilijom Šumenkovićem, pa i Konstantinom Fotićem. Knezu, koji je isticao potrebu sporazuma, Maček je pisao o tome kako to i sam uviđa, ali da je teško "sa srbijanskom gospodom", napominjući da je Cvetković "svijetla iznimka", no da on za ostatak Srba nije prihvatljiv.²⁷ Očito nezadovoljan tijekom stvari u komunikaciji sa srbijanskim političarima, pisao je knezu: "Znate, da sam se š njima natezao bez uspjeha od 1935 do 1939; kada sam pak sklopio s Vama, kao predstavnikom Krune sporazum, nisu prezali od ničega, da ono što je učinjeno težkom mukom sruše, pa makar pod cieniu najteže katastrofe za jugoslovenske narode."²⁸ Maček se radovao mogućnosti da i Cvetković dođe u SAD kao predstavnik radikala, što bi po Mačkovu sudu bilo "vrlo dobro".²⁹ Štoviše, 1951. Vladko

²¹ Maček – knezu Pavlu, 6. 11. 1947.

²² *Isto.*

²³ Maček – knezu Pavlu, 24. 12. 1947.

²⁴ Maček – knezu Pavlu, 23. 7. 1951.

²⁵ *Isto.*

²⁶ Maček – knezu Pavlu, 1. 9. 1947.

²⁷ *Isto*; Maček – knezu Pavlu, 17. 10. 1949.

²⁸ Maček – knezu Pavlu, 17. 10. 1949.

²⁹ *Isto.*

Maček, kao predstavnik Hrvata, i Miha Krek, kao predstavnik Slovenaca, dali su izjavu kojom su "dali na znanje 'Zapadnjacima' da i danas smatramo Dražišu za rješene odnosa među narodima Jugoslavije – najkonstruktivnijim čovjekom".³⁰

Zanimljivo je i da je u odnosu na Dražu Mihailovića pisao da žali njegovu "tragičnu sudbinu", ali da je isto tako čuo komentare samih srpskih političara iz emigracije da je "sreća što Draža nije uspio, jer bi onda tek vidjeli što je vlast soldačke klike".³¹ Nažalost, Maček nije precizirao tko je iznio takvo mišljenje, ističući jedino da nije riječ o političarima od "sporazumaške linije".³²

Što se tiče prilika u Jugoslaviji, Maček je, razumljivo, pisao izričito nepovoljno o novom režimu. Isprva je smatrao da je taj režim neodrživ, odnosno da ne vjeruje "da bi se komuna mogla idejno učvrstiti".³³ Međutim, kako je vrijeme odmicalo, iako nije sasvim gubio nadu, uviđao je da se u Jugoslaviji režim stabilizira, kriveći pri tome Zapad za popustljiv stav prema komunizmu.³⁴ Izvjesnu nadu da će "zapadnjaci morati komunizam potisnuti više na iztok" budio mu je angažman SAD-a u Grčkoj, budući da je vjerovao kako Amerika ne može dopustiti da "ima iza leđa komunističku Jugoslaviju".³⁵ U tom smislu Maček je bio nedvosmisleno svjestan da je emigrantima ostavljeno "svezanih ruku čekati" da ih događaji koji su izvan njihovih dosega "izbace opet na površinu".³⁶ Maček se tome nadao i krajem 1947., kada je knezu Pavlu poželio da u novoj, 1948. godini "prestanemo biti emigranti", primjećujući da se stvari, istina polagano, ipak pomiču u tom pravcu.³⁷ Ali kako je vrijeme odmicalo, postajao je sve manje uvjeren u neke bitne promjene.

Posebno Mačekovo negodovanje izazvala je potpora Zapada koju je Tito dobio nakon raskida s SSSR-om 1948. godine. Maček je bio sumnjičav u pogledu konačnosti tog raskola, predviđajući da će, u slučaju da je to doista tako, od Tita nastati "crveni Franko".³⁸ Međutim, stvari su se za Tita popravljale, što je značilo svojevrсни gubitak nade za emigrante, pa u pismu knezu Pavlu iz travnja 1949. Maček piše: "Nadajmo se ipak barem boljoj budućnosti naše djece."³⁹ Ipak, s novim okolnostima nije se sasvim ni mirio: u listopadu 1949. pisao je knezu da nije pesimist i da, iako ga nervira "najnovija glorifikacija Tita", očekuje da će se Zapad razočarati. "Onda dolazi naše vrijeme", zaključivao je.⁴⁰

³⁰ Maček – knezu Pavlu, 17. 3. 1947.

³¹ Maček – knezu Pavlu, 18. 2. 1948.

³² "Sporazumaška linija" odnosi se na političare koji su bili pristaše Sporazuma Cvetković-Maček (nap. S. M.).

³³ Maček – knezu Pavlu, 26. 5. 1947.

³⁴ Maček – knezu Pavlu, 6. 11. 1947.

³⁵ Maček – knezu Pavlu, 26. 5. 1947.

³⁶ Maček – knezu Pavlu, 17. 3. 1945.

³⁷ Maček – knezu Pavlu, 24. 12. 1947.

³⁸ Maček – knezu Pavlu, 14. 10. 1948.

³⁹ Maček – knezu Pavlu, 18. 4. 1949.

⁴⁰ Maček – knezu Pavlu, 17. 10. 1949.

Življa politička aktivnost Vladka Mačeka u emigraciji počela je po dolasku u SAD, kada je zajedno s grupom srednjoeuropskih i istočnoeuropskih političara koji su bili iz raznih zemljoradničkih stranaka počeo zajedničku akciju za objedinjavanje tih partija u jedinstvenu međunarodnu organizaciju.⁴¹ Njegova su pisma u tom smislu optimistična i činilo se kao da je u vezi s time kod Mačeka probuđen neki entuzijazam. U tom segmentu njegove aktivnosti u većoj su se mjeri oslikavale šire koncepcije, bez mnogo refleksija na Jugoslaviju. Čvrsto je vjerovao da mora doći do sukoba Zapada s komunističkim zemljama⁴² i želio je biti spreman za taj trenutak. Od samog je početka izražavao uvjerenje u neophodnost sukoba Zapada s komunistima, ali nije mogao biti siguran kada će do njega doći: “Može to biti za par tjedana a može se stvar otegnuti i na nekoliko godina.”⁴³

Aktivnosti s ostalim međunarodnim emigrantskim krugovima očito je doživljavao kao pripremu za taj veliki sukob Zapada i komunističkog svijeta. No nakon 1947. on u pismima knezu više ne spominje međunarodne aktivnosti i kontakte i ograničava se samo na komentiranje izbora u Europi i Americi. Taj “gubitak fokusa” očito korespondira s Mačekom sve manje intenzivnim kontaktima. Naime “pozorno proučavanje izvješća State Departmenta daje naslutiti da je Mačekovo političko značenje namjerno postupno umanjivano. Onemogućeno mu je obavještavanje o političkim pitanjima, onemogućen mu je pristup radiju za vrijeme prazničkih emisija za Hrvatsku, ograničeno mu je kretanje kao privatnoj osobi, diplomatski kontakti koji su mu bili otvoreni bili su sve nižeg i nižeg ranga.”⁴⁴ Štoviše, još u siječnju 1946. američka je diplomacija isticala da Mačekov dolazak u SAD može “iritirati jugoslavensku vladu” i da Mačeku treba jasno staviti do znanja da, ako dobije vizu, može doći u SAD jedino kao “privatna osoba”, a ne kao gost vlade SAD-a.⁴⁵

Na kraju, spomenimo i da se u pismima Maček događaja od ožujka 1941. sjeća na samo nekoliko mjesta. On je, nakon sveg iskustva, dijelio s knezom Pavlom poglede na djelatnost vlade čiji je potpredsjednik bio do ožujka 1941. godine. Maček u svojim pismima nedvosmisleno brani politiku vlade prema Trojnom paktu i kaže da se “kroz četiri teške godine, što sam ih proveo za vrijeme rata vrlo često sa bolom na srcu sjećao onog kobnog dana, kada smo se na zagrebačkom kolodvoru razstavljali”, ocjenjujući da bi sve bilo drugačije “da je bilo više pameti i – savjesti”.⁴⁶ U vezi s politikom vlade čiji je potpredsjednik bio kaže da je njen cilj bio “da zemlju očuvamo od rata i sigurne katastrofe”.⁴⁷ S tim u vezi kritizira 27. ožujka, ističući da bi, da nije bilo tog dana, sadašnji emigranti, umjesto da su u tom položaju, igrali važnu ulogu u svjetskoj poli-

⁴¹ Maček – knezu Pavlu, 1. 9. 1947.; 6. 11. 1947.

⁴² Maček – knezu Pavlu, 1. 9. 1947.

⁴³ Maček – knezu Pavlu, 18. 2. 1948.

⁴⁴ A. SCHMIDT, *n. dj.*, 414.

⁴⁵ FRUS, vol VI, 952, n. 73.

⁴⁶ Maček – knezu Pavlu, 17. 3. 1947.

⁴⁷ Maček – knezu Pavlu, 3. 8. 1952.

tici.⁴⁸ Te su riječi jasna osuda 27. ožujka, iako je Maček održavao veze s predstavnicima pučista u čiju je vladu, uostalom, i sam ušao, prema savjetu i molbi kneza Pavla.⁴⁹

Zaključak

Sudeći po tonu i sadržaju pisama koja je Vladko Maček slao knezu Pavlu, moglo bi se zaključiti da je među njima postojao visok stupanj suglasnosti oko političkih pogleda. No tu se ne nazire nikakav "zajednički rad" niti planiranje. Riječ je o razmjeni mišljenja dvojice političkih ljudi koji imaju zajedničko iskustvo i zanimanje za određene teme, kao i neke zajedničke poglede na politička pitanja. Maček kneza samo obavještava i u širokim crtama piše o svojim pogledima, zadržavajući se samo na površinskoj analizi. To je, razumije se, proistjecalo i iz prirode odnosa aktivnog političara s jedne i predstavnika krune, što je knez Pavle bio i kakvim ga je Maček držao, s druge strane.

Nakon rata Mačekovi politički vidici nisu bili dovoljno otvoreni da bi taj svojedobno neupitni vođa najjače hrvatske političke stranke i nesumnjivi politički autoritet među Hrvatima shvatio budući razvoj svjetskih događanja. Isprva je istinski vjerovao u neophodnost skorog sukoba Istoka i Zapada, a to ga uvjerenje ni poslije nije sasvim napuštalo. Žalio je zbog, kako je vjerovao, popustljivosti Zapada prema boljševizmu. Usprkos "osjećaju izolacije i beznačajnosti počevši od nastanjenja u Sjedinjenim Državama 1947."⁵⁰ Maček je ipak nastojao biti aktivan činilac. U ponešto oskudnim pismima koja je slao knezu Pavlu očituje se povremena promjena raspoloženja, odnosno smjenjivanje rezignacije i nade u reviziju poraza građanskih snaga u Jugoslaviji. Istodobno se u pismima lako može primijetiti prelazak iz političkog aktivizma u više promatračku ulogu.

Prepiska kneza Pavla i Mačeka prekida se 1952., barem kada je riječ o pismima sačuvanim u kneževoj zbirci. Tko je i zašto prekinuo komunikaciju nije moguće utvrditi ni na osnovi same prepiske ni na osnovi drugih dokumenata koji se nalaze u Zbirci kneza Pavla, a niti na osnovi oskudnih Mačekovih memoara. Štoviše, Maček u svojim memoarima ne spominje poslijeratnu komunikaciju s knezom Pavlom Karađorđevićem.

Imajući u vidu poslijeratnu Mačekovu aktivnost u emigraciji, čini se da on toj komunikaciji nije pridavao veliku važnost, iako je nesumnjivo uvažavao ličnost kneza Pavla. Mačeku je moralo biti jasno da većinsku struju u emigraciji, kada je riječ o srpskoj strani, čine akteri puča od 27. ožujka, kao i to da oni uživaju veću potporu Saveznika. Ipak, treba naglasiti da je iz pisama sačuvanih u Zbirci kneza Pavla (ne samo Mačekovih) očito da je između Mačeka, Cvet-

⁴⁸ Maček – knezu Pavlu, 17. 3. 1947.

⁴⁹ Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. : iz povijesti hrvatskog pitanja*, sv. 2., Zagreb, 1974., 389.

⁵⁰ A. SCHMIDT, *n. dj.*, 409.

kovića, slovenskog lidera Mihe Kreka i kneza Pavla postojala komunikacija i suglasnost po najvažnijim pitanjima, što je zapravo odražavalo nastavak "politike sporazuma" s kraja 1930-ih. U tom smislu, sudeći ne samo po prepisci koju je knez imao s Mačekom nego i s Cvetkovićem i Krekom, moglo bi se reći da je unutar te grupe postojala najveća suglasnost. No u za njih krajnje neizvjesnim historijskim okolnostima, Maček s knezom Pavlom nije razrađivao nikakvu "jugoslavensku opciju", premda je nije ni odbacivao. Kao i prije, nastojao je držati otvorenima različite opcije, pa otuda i njegovi kontakti s političkim krugovima veoma različite provenijencije. Međutim, lajbek je taj put bio ne samo nanovo zakopčan – posve drugačije nego što bi se Maček nadao – nego i na tuđim leđima.

Pisma Vladka Mačeka upućena knezu Pavlu Karađorđeviću (1946.–1952.)

Poredak pisama u arhivskoj zbirci nešto je drugačiji od ovog koji slijedi na idućim stranicama, ali su određena usklađivanja bila potrebna budući da je očito da poredak u zbirci ne odgovara kronološkom slijedu kojim su pisma stizala. Najveći broj pisama sadrži datum, osim najranijeg, koje Maček nije datirao, ali za koje se bez sumnje može utvrditi da potječe s kraja 1946. godine. Bilo bi daleko dinamičnije i za potrebe znanosti dakako korisnije kad bi bilo moguće objaviti i pisma kneza Pavla Karađorđevića Vladku Mačeku, no autor ovog priloga ne posjeduje ta pisma.

U napomenama su detaljnije dani samo podaci o relativno manje poznatim osobama, kao i o osobama koje se nešto češće spominju, dok je o onim poznatijim navedena samo osnovna informacija. Također nisu detaljnije objašnjavane pojedinosti o kojima se pisalo u uvodnom tekstu.

Dopune skraćenih riječi su u uglatim zagradama. U uglatim zagradama su i dopune nekih očitih slovnih propusta, kao i očito "ispuštenih" riječi. Te su intervencije svedene na najmanju mjeru. Ostali ispravci (jezični, pravopisni, gramatički) nisu napravljeni. Ako je izostavljena riječ iz originala zato što je bila nečitko napisana, to je na odgovarajućem mjestu označeno s: (*nečitko*).

Sva su naglašavanja (podcrtane riječi) kao u originalu.

*

* *

1.

Dr Vladko Maček
Président du Parti Paysan Croate
61, Avenue Niel,

Paris, 17

Vaše Visočanstvo!⁵¹

Tek pred kratko vrijeme primio sam od Dragiša,⁵² koji je konačno došao u Paris, Vašu cienjenu adresu,⁵³ pa vam se za to tek sada javljam.

Eto se primiču božićni blagdani, pa dozvolite, da Vašem i Njenom Visočanstvu,⁵⁴ kao i cijeloj obitelji⁵⁵ zaželim sreću i božji blagoslov.

Daj Bože, da se u godini 1947 počnu prilike razvijati tako, da se i naš narod oslobodi nesreće koja ga bje već šestu godinu.

Pozdravljajući od srca Vaše i Njezino Visočanstvo ostajem Vaš odani

Vl. Maček

2.

Paris 17/3-47

Vaše Visočanstvo!

Primio sam Vaše drugo pismo od 2. o.[vog] m.[jeseca] I ja sam se kroz četiri teške godine, što sam ih proveo za vrijeme rata vrlo često sa bolju u srcu sjećao onog kobnog dana,⁵⁶ kada smo se na zagrebačkom kolodvoru razstavljali.

⁵¹ Pismo nije datirano, ali se prema sadržaju lako može zaključiti da potječe iz prosinca 1946. godine.

⁵² Dragiša Cvetković (1893.–1969.), srpski i jugoslavenski političar, ministar u vladi Milana Stojadinovića, a potom predsjednik Ministarskog savjeta Kraljevine Jugoslavije (1939.–1941). Jedan od potpisnika Trojnog pakta u ime Jugoslavije. Emigrirao je iz Jugoslavije 1944., a nakon rata je u Jugoslaviji proglašen za zločinca. Od 1947. do smrti 1969. živio je u Parizu. I u ostalim Mačekomim pismima knezu Pavlu, kada se spominje samo Dragiša, riječ je o Dragiši Cvetkoviću.

⁵³ Knez Pavle Karađorđević u to je vrijeme još uvijek bio u Južnoj Africi, u Johannesburgu, kamo su ga Britanci poslali kao neprijatelja zbog toga što je Jugoslavija u vrijeme njegova namješništva (25. ožujka 1941.) pristupila Trojnom paktu.

⁵⁴ Kneginja Olga Karađorđević (1903.–1997.), supruga kneza Pavla, bila je kći grčkog princa Nikole i ruske kneginje Jelene Vladimirovne, unuke cara Aleksandra II. U pismima se dalje spominje kao *Njezino Visočanstvo i kneginja*.

⁵⁵ Knez Pavle i Olga imali su troje djece: Aleksandra (1924.), Nikolu (1928.–1954.) i Jelisavetu (1936). U pismima se dalje spominju kao *prinčevi*, odnosno *kneginjica*.

⁵⁶ Riječ je o 27. ožujka 1941. godine. Po provedenom puču u Beogradu, knez Pavle, koji je bio na putu za Bled, stigao je u Zagreb, gdje se sastao s Mačekom. Maček je knezu predlagao da pruži otpor pučistima i povrati vlast uz pomoć trupa generala Marića, što je knez Pavle odbio. Knez je sa svoje strane zamolio Mačeka da uđe u pučističku vladu generala Simovića.

Bilo mi je to teže, što sam uvijek bio uvjeren, a uvjeren sam još više danas, kako je sve moglo biti drugačije, da je bilo više pameti i – savjesti.

Moglo se je spasiti preko milijun života, a osim toga, smo danas mogli u svjetskoj politici biti ne samo subjekt, nego i važan faktor.

Ovako moramo svezanih ruku čekati, dok nas dogadjaji izvan našeg dosega ne izbace opet na površinu. Hvala Bogu počelo se je i u tom pravcu posljednje vreme malo vedriti.

Sa Dragišom se vidjam gotovo danomice. Njegov položaj je još teži nego moj, jer ga mori briga za obitelj koju je morao ostaviti u Beogradu. Ja sam pak zahvalan Bogu, da sam bio u stanju povesti sobom i ženu i djecu.

Kćerka će mi se ako Bog da koncem ovog mjeseca vratiti iz Londona, kamo sam ju poslao pred pol godine, da koliko toliko nauči engleski jezik. Sin mi je lanijske godine položio u Zürichu maturu, pa sada u Parizu študira kemiju. Žena pak vrši svoj stari posao – vodi kućanstvo.

Vama i čitavoj visokoj obitelji šalje srdačne pozdravi odani Vam

VI. Maček

3.

Paris, 26/5 – 47

Vaše Visočanstvo!

Juče sam primio Vaše cijenjeno pismo od 17. o.[vog] m.[jeseca] a pred nekoliko dana primio sam i sliku cijenjene obitelji.

Knjeginja se nije gotovo ništa promjenila, dočim su prinčevi već pravi ljudi, a knjeginjica je već ciela gospojica. A kao da je bilo juče, kada sam je zadnji put vidio, kako se sigra pod stolom u Vašem kabinetu.

Što se tiče naše situacije, ja i dalje držim, da će Zapadnjaci morati komunistizam potisnuti više na iztok, ako ne žele, da uskoro zavlada i kod njih. Kada se je Amerika angažirala u Grčkoj onda je jasno, da kani tamo i ostati. Ostati tako ne može dok ima iza ledja komunističku Jugoslaviju. Od kuće dolaze sve crniji glasovi. Opet su nastali veliki progoni iztaknutijih članova hrv.[atske] selj.[ačke] stranke, što medjutim i ako potiče ljude, da se povlače sa javnog poprišta, ipak stvara od njih još jače protivnike sistemu. Zanim[lj]ivo je da su u Zagrebu srednje škole (djeca od 14 – 18 gd) najjače žarište “reakcije”. Čujem da je u Srbiji slično. Nikako se dakle ne bojim, da bi se komuna mogla idejno učvrstiti. Pitanje je dakako, što će biti kada (*nečitko*) fizičku silu. Mi sami žali-bože ne možemo.

Vama, knjeginji i cijeloj obitelji šalje srdačni pozdrav odani Vam

VI. Maček.

4.

Paris 24/7 – 47

Vaše Visočanstvo!

Najljepše se zahvaljujem, na poslanoj mi čestitki, za moj rođendan i imendan.

Tom prilikom mogu Vas izvjestiti, da je i moja obitelj primila američku vizu te da početkom augusta svi zajedno putujemo preko.

Kada se, s božjom pomoći, tamo smjestim, biti ću tako slobodan, javiti Vam se, poslavši svoju novu adresu.

Moleći Vas, da primite moje i moje ciele obitelji srdačne pozdrave ostajem Vaš odani Vam

V. Maček

5.

1/9 – 47

2552. University Place

N. W. Washington

U. S. A.

Vaše Visočanstvo!

Vaše pismo od 12. p.[rošlog] mj.[eseca] nije me više zateklo u Parizu, odakle sam bio odputovao još 5. p.[rošlog] mj.[eseca] ali je poslano za menom ovamo. Meni je uspjelo dosta sgodno smjestiti se u Washingtonu, gdje je ideju o kolaboraciji svih seljačkih stranaka od Baltika do Dardanela primljena vrlo simpatično. Za sada se u tom kolu osim Hrvata i Srba (Gavrilović,⁵⁷ koji je još u Londonu) nalaze Madjari, Bugari i Rumunji. Poteškoća je sa Poljacima, jer je njihov leader Mikołajczyk⁵⁸ u zemlji zarobljen, a od onih koji su vani, ne

⁵⁷ Milan Gavrilović (1882.–1976.), doktor prava, ministar, senator, diplomat, šef Saveza zemljoradnika od 1939. godine. Bio je prvi poslanik Kraljevine Jugoslavije u SSSR-u 1940./1941. godine. Tijekom rata ministar u nekoliko emigrantskih vlada. Nakon završetka rata bio je jedan od čelnih ljudi u srpskoj emigraciji. Na Beogradskom procesu 1946. u odsutnosti je osuđen na 16 godina zatvora.

⁵⁸ Stanisław Mikołajczyk (1901.–1966.), poljski političar, član, a potom (od 1937.) i predsjednik Poljske narodne stranke i predsjednik izbjegličke vlade Poljske tijekom Drugog svjetskog rata (od 1943.). Bio je protivnik sovjetskog utjecaja u Poljskoj nakon završetka rata, pa je nastojao spriječiti da u Poljskoj bude zaveden komunistički prosovjetski režim. Podnio je ostavku na mjesto predsjednika izbjegličke vlade i u privremenoj vladi sastavljenoj od komunista i građanskih partija bio je jedan od potpredsjednika i ministar poljoprivrede. Kad su komunisti sasvim preuzeli vlast u Poljskoj, emigrirao je u Veliku Britaniju, a potom u SAD, gdje je ostao do smrti 1966. godine.

usudjuje se nitko formalno pristupiti bez njegovog odobrenja, koje opet on ne može dati. Ne znam još, kako ću formalno izvesti stvar sa Slovencima, koji se s nama posve slažu (Dr. Krek)⁵⁹ ali se ne zovu “seljačka stranka”.

A i sa Srbima je teško. Nitko ne zna, koga ima Gavrilović za sobom a ostali su kao rogovu u vreći. Dragiša pak, koji je najkonstruktivniji, je za ostale Srbe još uvijek crvena krpa.

Što se tiče vanjske politike ovdje ne treba više nikomu ništa tumačiti. Žalibože, je ali sada već gotovo sigurno, da se bez ponovnih ratnih strahota ne može ništa promjeniti.

Vaše Visočanstvo i cielu Vašu obitelj srdačno pozdravlja odani Vam
Vl. Maček

6.

Washington 6/11 – 47

Vaše Visočanstvo!

Vaše pismo od 21. p.[rošlog] mj.[eseca] sam primio, te sam vrlo radostan, da ste uz sve neprilike zdravi a to je glavno! Mi smo ovdje postali već pravi Amerikanci. Obadvoje djece uči. Sin mi je na George-Town univerzi i uči kemiju i fiziku a kćerka na nekoj drugoj višoj školi uči za učiteljicu francuskog jezika. Žena kuha i posprema a ja šetkaram i od časa do časa razgovoram sa novinarima i nekim drugim političarima.

Kod Trumana⁶⁰ još nisam bio (nisam do sada ni tražio) ali sam vrlo dobro primljen kod onih malo nižih, o kojima ovisi možda i više nego o samom Trumanu. Situacija je svakim danom sve napetija, pa se ne ćemo začuditi, ako naskoro i U. S. A. odje stopama južno-američkih država. Uz put, izvrstan vic (znate da volim viceve) koji sam pred mjesec dana čuo od bivšeg beogradskog ambasadora Pattersona:⁶¹ Jedan Francuz našao prijatelja u krevetu svoje žene, pa je rekao: “Čuješ Jean, ja se sve bojim, da ćeš ti jednog dana otići predaleko”. To da je danas odnošaj Amerike i Rusije.

Slobodan sam priložiti Vam pod % memorandum⁶² koji smo 29. septembra predali na U. N. O.

⁵⁹ Dr. Miha Krek (1897.–1969.), slovenski političar, član Slovenske narodne stranke (SNS). Bio je urednik konzervativnog klerikalnog lista *Slovenec*. Od 1936. do 1941. bio je ministar u jugoslavenskim vladama. Kad je Fran Kulovec, predsjednik SNS-a, stradao u zrakoplovnoj nesreći, Krek je postao šef stranke. Bio je ministar i u vladi Dušana Simovića i poslije u emigrantskim vladama. Protivio se sporazumu Tito-Šubašić. Nove jugoslavenske vlasti osudile su ga nakon rata kao izdajicu na 15 godina zatvora. Od 1947. do smrti živio je u SAD-u.

⁶⁰ Harry S. Truman (1884.–1972.), predsjednik SAD-a 1945.–1953. godine.

⁶¹ Richard Cunningham Patterson (1886.–1966.), američki veleposlanik pri jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi, a potom u Jugoslaviji (od rujna 1944. do listopada 1946).

⁶² U Zbirci kneza Pavla nema sačuvanog teksta tog memoranduma.

Predsjednik U. N. O. – a Aranya⁶³ primio nas je u službenim prostorijama predsjedništva. Razgovarao s nama preko jednog sata i rekao izrično: “Vaša stvar je i naša stvar i ako ništa ne učinimo, ono što je danas kod vas, biti će sutra kod nas.

Ali (taj nesretni “but”) južno-američke države ne bi htjele učiniti ništa, što bi u ovoj situaciji križalo planove U. S. A. Ipak je memorandum dao protokolirati kao dokument, koji može uztrebati u daljnim debatama.

Osim toga nije bez važnosti, što je tri dana ciela Newyorška štampa pisala o tom memorandumu.

Ovih dana nam dolazi ovamo i Mikolajczyk, pa ćemo tim povodom i opet u novinama zazvoniti na uzbunu.

Krek je bio nedavno kod mene. Upoznao sam ga na čaju koji sam pripremio njemu u čast sa Dimitrovom,⁶⁴ Magjarima i Rumunjima (a od Srba su bili tu Šumenković⁶⁵ i Fotić⁶⁶).

U “seljačku svezu” ga za sada još nismo pozvali, ali se nadam da će to biti.

Iz Pariza dobivam vijesti, da je situacija svakim danom teža. De Gaulle⁶⁷ je iznio na obćinskim izborima liepu pobjedu, ali komunisti odgovaraju uzastopnim štrajkovima.

Kako medjutim već znate i u Englezkoj su kod posljednjih obćinskih izbora skrenuli birači oštro na desno.

⁶³ Nije jasno na koga Maček ovdje točno misli. Očito nije u pitanju tadašnji generalni tajnik OUN-a Trygve Lie. Vjerojatno se radi o predsjedniku Generalne skupštine Osvaldu Aranhi (1894.–1960.). Aranha je bio brazilski političar, drugi predsjednik Generalne skupštine OUN-a tijekom 1947. godine. Tridesetih godina bio je ministar financija, pravosuđa, vanjskih poslova, kao i veleposlanik u SAD-u. Pridonio je da zemlje Latinske Amerike zaoštre i tijekom rata raskinu odnose s Osovinom i uvelike podupirao borbu Saveznika. Nakon rata bio je na čelu brazilskog poslanstva u OUN-u. Na Specijalnoj sjednici Generalne skupštine OUN-a 1947. bio je prvi govornik, što je bio početak tradicije da na početku svakog novog zasjedanja Generalne skupštine prvi govornik bude izaslanik iz Brazila. Aktivno je podupirao osnivanje Izraela.

⁶⁴ Georgi Dimitrov (1903.–1972.), bugarski političar, vođa Bugarske zemljoradničke stranke, po obrazovanju liječnik (završio studij u Zagrebu). Od početka 1920-ih bio je aktivan u revolucionarnom agrarnom pokretu. Godine 1923. organizirao je neuspjeli pokušaj državnog udara. Bio je aktivan i tijekom tridesetih, ali bez većih političkih uspjeha. Pokušao je isposlovati da Bugarska ne pristupi Osovini, ali je doživio neuspjeh i napustio zemlju. Do 1944. bio je u Velikoj Britaniji, a nakon rata vratio se u Bugarsku. No zbog sukoba s komunistima ponovo je napustio Bugarsku u svibnju 1945. godine. Zajedno s ostalim emigrantima iz Istočne Europe (uključujući i Vladka Mačeka) organizirao je Međunarodni agrarni komitet.

⁶⁵ Ilija Šumenković (1884.–?), doktor prava, narodni poslanik, ministar u više vlada, diplomat. Jugoslavenski veleposlanik u Ankari 1939.–1945. godine.

⁶⁶ Konstantin Fotić (1891.–1959.), jugoslavenski diplomat u nekoliko europskih prijestolnica (među kojima su bili Stockholm, London, Pariz i Beč). Bio je stalni predstavnik u Ligi naroda i jugoslavenski poslanik, odnosno veleposlanik u Washingtonu (1935.–1944.). Nastupao je s pozicije vrlo oštrog srpskog nacionalizma i snažno podržavao generala Dragoljuba Mihailovića. Na zajedničkom procesu prvooptuženom Mihailoviću i još dvadeset dvojici optuženih osuđen je na Beogradskom procesu 1946. godine na 20 godina robije s prisilnim radom.

⁶⁷ General Charles de Gaulle (1890.–1970.), vođa francuskog pokreta otpora u Drugom svjetskom ratu, a potom premijer (1958.–1959.) i predsjednik Francuske (1959.–1969.).

Vas i cielu Vašu obitelj od srca pozdra[v]lja odani Vam
 Vl. Maček

7.

Washington 24/12 – 47

Vaše Visočanstvo!

Prigodom domaka Nove godine i Božićnih blagdana, želim Vama i Vašoj dragoj obitelji sve najbolje. U prvom redu zdravlje a za tim ono što nam je svima neprestano na misli, a to je slom boljševizma u našem dielu Evrope a posljedica toga, da prestanemo biti emigranti. Stvar se miče polagano ali se ipak miče. Za to se brinu naši protivnici. Slom londonske konferencije i najnovija stvar u Grčkoj⁶⁸ možda će ipak Zapadnjake malo probuditi.

Prije kojih 15 godina, neki grafolog študirao je moj rukopis (nije znao čiji je) pa je medju inim rekao i to da ću imati u životu mnogo uspjeha, koji imam ali više zahvaliti gluposti svojih protivnika, nego vlastitim sposobnostima. Oprostite ovu malu digresiju, ali kada dodju božićni blagdani, redovito padam u mistiku.

Mikolajczyk je bio ovdje samo dva dana, a onda je otišao u Chikago, da sredjuje svoje interne sporove sa ostalim Poljacima. Vratiti će se poslje nove godine. Dimitrov dao je njemu u čast čajanku, koja je vrlo dobro uspjela, jer [je] osim nekoliko viših činovnika state departmenta došao i predstavnik britanskog poslanstva Balfour.⁶⁹ Do sada pak su se Britanci držali vrlo daleko od svega, što bi moglo "pomuti[ti] dobre odnose" sa boljševicima.

Sa Fotićem se vidjam kadkada a sa Šumenkovićem češće, jer ima sina i kćer koji su vršnjaci moje djece. O politici razgovaram s njima malo, držeći se savjeta Tolstojeva: "razgovaraj sa čovjekom o onom u čem se slažete, a ono u čem se ne slažete ostavi za kasnije".

Nadajući se, da će Vas ovo moje pismo naći u zdravlju, završujem sa:
 Христос се роди!⁷⁰

Vaš,
 Maček

⁶⁸ Maček vjerojatno misli na zahuktavanje građanskog rata uslijed pokušaja grčkih komunisti da intenziviraju borbe. Grčki su komunisti u prosincu 1947. proglasili svoju vladu, koja nije dobila međunarodno priznanje. Potom su pokrenuli veliku kampanju vojnih snaga, ali su doživjeli velik poraz kod grada Kontise.

⁶⁹ John Balfour (1894.–1983.), britanski diplomat, u tom razdoblju otpravnik poslova veleposlanstva Velike Britanije u Washingtonu.

⁷⁰ Maček završava pismo tradicionalnim božićnim pozdravom kojim se služe Srbi pravoslavci, ispisujući ga ćirilicom.

8.

Washington 18/2 – 48

Vaše Visočanstvo!

Primio sam juče Vaš cienjeni list od 7/II a danas ovaj od 13/2.

Posljednji list ne razumijem, jer u prvom listu ništa ne pišete ni o Rebeci West,⁷¹ ni o tome, protiv čega bi trebalo protestirati. Kako ali znam, da je Rebeca napisala neki panegirik Draži Mihajloviću, vjerojatno se i opet sprema napisati nešto slično. Sada nakon Tita dolazi opet u modu Draža Mihajlović. Žalim njegovu tragičnu sudbinu, ali sam imao prilike razgovarati sa Srbima (i to ne onima od sporazumaške linije)⁷² koji su mi rekli, da je sva sreća što Draža nije uspio, jer bi onda tek vidjeli što je vlast soldačke klike.

I moj stari prijatelj Markham⁷³ napisao je knjigu o Draži Mihajloviću. I ako diže u nebo 27. mart te Dražu, opisuje pokolje Srba po “Hrvatima”, a pokolje Hrvata po “četnicima” u obće ne spominje, kao da ih nije ni bilo, ipak je u pitanju “trojnog pakta” objektivan, te našu tadašnju vladu prisposoblja sa Chamberlenom, koji je donio iz Münhena Britancima “mir bez časti” i bio dočekan sa najvećim oduševljenjem.⁷⁴

Sa vašim prijateljem, koji drži, da do rata ne će doći i da će se Rusija razpasti bez rata, ne mogu se nikako složiti, jednako, kao što se ne mogu složiti ni sa Krnjevićem,⁷⁵ koji misli, da će sa Rusija povući u svoje stare granice.

Po mom mišljenju mora doći do rata. Pitanje je samo vremena. Može to biti za par tjedana a može se stvar otegnuti i na nekoliko godina. Amerika, kao demokratska zemlja ne može voditi preventivni rat, a Rusija nastoji za sada, da si stvori teren u Francuskoj, Italiji i u samoj Americi. U Francuskoj su za sada,

⁷¹ Rebecca West (pravim imenom Cicely Isabel Fairfield, 1892.–1983.), engleska novinarka i spisateljica. Za jugoslavenski prostor vezana je velikim zanimanjem, čiji je rezultat čuvena knjiga *Crno jagnje i sivi soko* (*Black Lamb and Grey Falcon*, 1941.), putopis s njenih proputovanja po Jugoslaviji 1936.–1938. godine. Kritizirala je odluku britanske vlade da podrži jugoslavenske partizane i u javnim nastupima zastupala antikomunističke stavove i davala potporu generalu Dragoljubu Mihailoviću.

⁷² Vidi bilj. 28.

⁷³ Reuben Henry Markham (1887.–1949.), američki protestantski svećenik i misionar, često boravio u jugoistočnoj Europi nakon 1912. godine. Bio je dopisnik američkog magazina *Christian Science Monitor* za Balkan i središnju Europu. Autor je nekoliko knjiga, među kojima i *Tito's Imperial Communism* (1947.).

⁷⁴ Riječ je o britanskom premijeru Arthuru Nevilleu Chamberlainu (1869.–1940.), jednom od zagovornika politike popuštanja Trećem Reichu. Minhenski sporazum od 29./30. rujna 1938. najvećim je dijelom njegova odgovornost i vrhunac je politike popuštanja Hitleru, kojem je tom prilikom dopušteno da preuzme Sudete od Čehoslovačke. Na mjestu premijera ostao je do svibnja 1940., kada ga je zamijenio ratoborni Winston Churchill.

⁷⁵ Juraj Krnjević (1895.–1988.), hrvatski političar, član HSS-a, jedan od najbližih suradnika Vladka Mačeka i njegov nasljednik na čelu HSS-a u emigraciji.

hvala energiji našeg prijatelja Schumana,⁷⁶ izgubili bitku, ali ne znam kako će biti u Italiji.

Sa Armstrongom vidio sam se još u jesen 1946. kada sam bio zajedno s njim na objedu kod Donovana.⁷⁷ Kada opet idem u Newyork potražiti ću ga. Husselov⁷⁸ dnevnik nisam vidio, pa bi Vam bio zahvalan da mi javiti gdje je tiskan, da ga mogu nabaviti.

Njezino i Vaše Visočanstvo kao i cielu obitelj srdačno pozdravlja

Odani Vam

Vl. Maček

9.

W. 14/10 – 48

Vaše Visočanstvo!

Već je dosta dugo, da sam primio Vaše ljubazno pismo, pa evo da Vam se opet javim sa nekoliko redaka.

Vjesti, koje Vam mogu javiti, nisu baš utješljive. Ustanovio sam na ime, da su naši prijatelji i ovdje i u Londonu ipak pali na liepak. Posve ozbiljno se na ime tretira pitanje, do koje mjere treba pomoći Titu u “njegovoj borbi protiv Moskve”(!) Što više, dobio sam iz Pariza dosta pouzdanu viest, da je čak i republikanski kandidat za ministra vanjskih poslova, imao opetovano sastanak sa Titovim ministrom Kardeljem. Što možemo? Ako je spor Tito – Moskva ozbiljan (u što ja još uvijek nikako ne vjerujem) može nam se dogoditi, da Tito postane neki “crveni Franko”.

Zanim[lj]ivo je, da je u posljednje vrijeme sva jugoslavensko-komunistička štampa i u U. S. A. i u Kanadi, koja se je dosta dugo držala rezerviranom, pred kratko vrijeme zauzela otvoreni stav protiv – Tita. Jednom riečju takova sbrka, da se ni najpametniji čovjek ne bi mogao snaći.

Kako će izpasti izbori to nitko ne može reći. U posljednje vrijeme (kako me mnogi uvjeravaju) šanse demokrata su se popravile, jer Volosove šanse sve više padaju a svi glasovi koje će Volos dobiti idu samo na račun demokrata.

⁷⁶ Robert Schuman (1886.–1963.), francuski državnik, političar konzervativne orijentacije, u vrijeme Mačekova dolaska u Pariz ministar financija. Maček se u Parizu susreo sa Schumanom posredstvom svog tajnika Pešlja.

⁷⁷ William Joseph Donovan (1883.–1959.), američki obavještajni časnik, general-bojnik, rukovodilac Odjeljenja za stratešku službu (OSS) američke vojske u Drugom svjetskom ratu. Čovjek od povjerenja predsjednika SAD-a Roosevelta. U siječnju 1941. boravio je u misiji u Beogradu, gdje je nastojao ohrabriti jugoslavenske vlasti za otpor Osovini.

⁷⁸ Ulrich von Hassell (1881.–1944.), njemački diplomat, pripadnik njemačkog pokreta otpora. Osuđen je na smrt nakon neuspjele zavjere protiv Hitlera 1944. godine. Postumno su objavljeni njegovi dnevni The Von Hassell Diaries 1938-1944: The Story of the Forces Against Hitler Inside Germany (1947.), u kojima ima svjedočanstava o Jugoslaviji i knezu Pavlu.

Kako god ali izpali izbori, to ne će promieniti vanjske politike. Jedino, tko god pobedio, moći će poslje izbora zauzeti protiv Sovjeta čvršći stav. Razumljivo je na ime, da nitko ne ide u izbore sa ratnim parolama, nego sa parolama o višim plaćama i nižim cienama (!?). I ako dakle svatko izbjegava da govori o ratu, ipak su danas leaderi jedne i druge stranke na čistu da je rat neizbježiv. Sigurno je, da će u tom slučaju, Anglosasi morati u prvoj fazi napustiti Evropu te držati Tursku i eventualno Pirineje.

Dragiša je opet u Parizu. Za što je bio otišao nije mi javio. Imate pravo, da je netko krao njegova pisma, jer i moja dva pisma nije bio primio. Sada je međjutim veza opet uzpostavljena.

Kada pišete Nj. V. Knjeginji, molim Vas da joj izručite moje iskrene pozdrave, a vas srdačno pozdravlja

Vaš

Vl. Maček

10.

W.[ashington] 24/11 – 48

V.[aše] V.[isočanstvo]

Doista sam se začudio kada sam primio Vaše pismo od 18. o.[vog] mj.[eseca] Ne znam, da li ste primili moje posljednje pismo, koje sam poslao onamo. U tom pismu bio sam predskazao vjerojatnost Trumanove pobjede, akoprem je cijelo novinstvo, koje je u glavnom u rukama republikanaca, uspješlo uvjeriti cijeli svijet, pa i same demokrate, da je ovaj put republikanska pobjeda sigurna.

Odlučilo je to, što je Walas,⁷⁹ kome su i protivnici prorokovali 3 – 4 milijuna glasova, dobio tek nešto preko jedan milijun. Radnici i farmeri glasovali su gotovo listom za Trumana. Osim toga južni “aristokrati” koji su se odciepi radi toga, što Truman navodno hoće crnce socijalno izjednačiti sa bjelcima, odnesli [su] predvodjeni po Thurmondu⁸⁰ blizu jedan milijun ali su je zato nekoliko milijuna crnaca više glasovalo za Trumana.

Što se tiče vanjske politike nadam se, da će poći izpravnim putem. Truman već pokazuje znakove pooštrenja stava prema sovjetima, a mnogo mu pomaže, što ni u parlamentu ni u senatu ne ima opozicije koja bi ga “bremzala” nego što više mnogi (i ako ne svi) republikanci zauzimlju još oštrij stav nego on.

⁷⁹ Henry A. Wallace (1888.–1965.), američki političar, potpredsjednik SAD-a (1941.–1945.) i kandidat na izborima za predsjednika 1948. godine.

⁸⁰ James Strom Thurmond (1902.–2003.), američki političar, dugogodišnji senator SAD-a (jedini koji je na toj funkciji ostao i nakon navršenih 100 godina). Bio je kandidat na predsjedničkim izborima u SAD-u 1948. godine.

U ostalom vidjeti ćemo za koji dan hoće li i koliko će pomoći poslati Čang-Kaj-Šeku.⁸¹ Govori se o armiji i municiji u vrijednosti od 5 milijardi.

Što se tiče Dragiše bojim se, (to sam Vam i u zadnjem listu rekao) da netko krađe poštu. Ovog proljeća, nije moja dva lista primio. Inače je posve izključeno, da ne bi Vama odgovorio.

Što se Vaše, toliko mi drage osobe tiče, vrlo mi je žao, da uza sve ostalo još i zdravlje Vam nije kako treba.

Nadam se, da će uz božju pomoć i današnja medicina pronaći uspješan način lečenja. Sigurno je, da Vam je mnogo ljepše kada su i supruga i kćerkica s Vama.

Vas i vaše srdačno pozdravlja

Vaš

Vl. Maček

11.

Washington 4, 18, - 49

Vaše Visočanstvo!

Uoči uskrasnih blagdana primite izraz mojih iskrenih želja.

Neka vam dobri Bog pomogne, da si popravite zdravlje.

Više od toga, ne ima smisla u ovim ludim danima ni željeti.

Nadajmo se ipak barem boljoj budućnosti naše djece.

Христос Воскресе!⁸²

Vaš

Vl. Maček

⁸¹ Čang Kai-šek (1887.-1975.), vođa kineskih nacionalista (Kuomintang), predvodio je Kinu u Drugom svjetskom ratu. Pokušao je pobijediti kineske komuniste, ali nije uspio, pa je izbjegao na Tajvan, gdje je kao samoproklamirani predsjednik Republike Kine vladao do smrti 1975. godine.

⁸² Maček knezu čestita Uskrs pravoslavnim vjerskim pozdravom.

12.

Wash.[ington] Ok.[tobar] 17, - 49.

Vaše Visočanstvo!

Vrlo me je obradovalo, što sam nakon dugog vremena dobio od Vas nekoliko redaka. Raduje me, da Vam se i zdravlje popravilo. To mi je rekao i kralj,⁸³ kada sam se s njim prije tri tjedna vidio.

Pišete mi, da se bojite da će nam “drugi kapu krojiti, ako mi ne umemo sami da se složimo”. Ja pak držim, da nam gorje već ne mogu skrojiti nego što su skrojili. Uza sve to nemojte misliti, da sam pesimista. Amerikanci sve više uvidjaju, da ne mogu Evropu i Aziju prepustiti komunizmu, ako ne će, da za koju godinu zadesi i njih ista sudbina. Nervira me ponešto najnovija glorifikacija Tita, ali tu žalibože ne možemo ništa, nego čekati dok dodje razočaranje. Onda dolazi naše vrieme. Iztičete potrebu sporazuma. Tu potrebu uvidjam i ja. Znaite ali i sami, kako je to sa srbijanskom gospodom teško. Znaite, da sam se s njima natezao bez uspjeha od 1935 do 1939; kada sam pak sklopio s Vama, kao predstavnikom Krune sporazum, nisu prezali od ničega, da ono što je učinjeno teškom mukom sruše, pa makar pod cieniu najteže katastrofe za jugoslovenske narode.

Dragiša je tu svjetla iznimka, ali on je, baš za to, za ostale crvena krpa.

Dragiša mi je pisao, da ima nade, da dodje ovamo sa stanovitim ovlašćenjima, barem, radikala.⁸⁴ To bi bilo vrlo dobro.

Zahvaljujem Vam na Božićnoj čest[it]ki. Želim i ja Vama i Vašoj visokoj porodici sretne Božićne blagdane i svima nama bolju buduću godinu.

Njezino i Vaše Visočanstvo iskreno pozdravlja

Vaš

Vl. Maček

⁸³ Petar II. Karađorđević (1924.–1970.), kralj Jugoslavije od 1934., ali je zbog njegove maloljetnosti zemljom upravljalo Namjesništvo. Pučem od 27. ožujka 1941. proglašen je punoljetnim i preuzeo je prijestolje. U travnju 1941. s vladom je napustio Jugoslaviju, a 1943. AVNOJ mu zabranjuje povratak u zemlju. Godine 1944. prema sporazumu kraljevske vlade s NKOJ-em prenosi vladarske ovlasti na Namjesništvo, a monarhija je svrgnuta odlukom Ustavotvorne skupštine 29. studenoga 1945. godine. Umro je u SAD-u.

⁸⁴ Dragiša Cvetković bio je član režimske Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), čija je jezgra bila nekadašnja srbijanska Narodna radikalna stranka. JRZ je sebe smatrao nastavljачem Radikalne stranke.

13.

Washington 23/7 – 51

Dr Vladko Maček
Président du Parti Paysan Croate

Vaše Visočanstvo!

Zahvaljujem Vam na pismu od 7. o.[vog] m.[jeseca]

Oprostite što sam sa odgovorom nešto zakasnio, ali sam bio (u oči mog rođendana) toliko zatrpan poštom, da nisam u obće dospio odgovarati na pisma.

Izjava, koju sam dao Dragiši (uz ovlaštenje da ju objelodani) najmanje je, što sam bio dužan učiniti obzirom na Vašu cienjenu osobu.

Forma, koju smo Dr. Krek i ja izabrali dogovorno ima dvie prednosti. Prva je, da smo on kao predstavnik Slovenaca i ja kao predstavnik Hrvata izbjegnuli direktnu polemiku sa Srbima, a druga je, što smo istodobno dali na znanje "Zapadnjacima" da i danas smatramo Dragišu za rješenje odnosa medju narodima Jugoslavije – najkonstruktivnijim čovjekom.

Vrlo mi je žao, da Vas uza s[v]e muči još i išijas.

Ne bih se htio mješati u odredbe Vašeg liečnika, ali pokušajte svaki dan staviti pod križa, (kraj hoptnjače) vrući termofor. Meni je to baš pred 10 godina pomoglo.

Knjeginju, knjeginjicu i Vas srdačno pozdravlja

Vaš

Vl. Maček

14.

Washington 3/8 – 52

Vaše Visočanstvo!

Donosilac ovog pisma je g. Jacob B. Hoptner,⁸⁵ direktor MIJ – European Studies Center u New Yorku. G. Hoptner pozna prilike u Jugoslaviji, pa je o njima već i pisao. Sada priprema obširno djelo o zadnjem predratnom deceniju političke povjesti Jugoslavije, za Columbia University. G. Hoptner želi posjetiti i Vas, da dobije izvorne informacije o razdoblju, u kojem je Vaše Visočanstvo bilo odlučujući faktor u vanjskoj i unutrašnjoj politici Jugoslavije. Molim Vas liepo, da ga primite te mu razložite bivše činjenično stanje, a naročito naše napore, da zemlju očuvamo od rata i sigurne katastrofe.

Srdačno Vas pozdravlja

Vaš

Vladko Maček

⁸⁵ Jacob B. Hoptner (1911.–1974.), pisac knjige *Yugoslavia in Crisis 1934-1941* (1962.), u kojoj je autor zauzeo dosta blagonaklon stav prema Namjesništvu. Izdavanje knjige finacijski je pomogao knez Pavle.

SUMMARY

VLADKO MAČEK'S ÉMIGRÉ LETTERS TO PRINCE PAUL
KARADJORDJEVIĆ (1946 – 1952)

After escape from Zagreb on May 6th 1945 Vladko Maček found himself in lifelong emigration, firstly in Paris, and then in the USA. From 1946 he started the correspondence with prince Paul Karadjordjević, who was kept in a confinement in South Africa, till 1948. In Maček's letters one can find information on some aspects of political actions of the emigrants from Yugoslavia after WWII, about his personal political views (both on global and Yugoslav political situation, first of all anticommunism), as well as some details about Maček's personal life. From the letters it is obvious that Maček more appreciated the communication and exchange of thoughts with Dragiša Cvetković and Prince Paul than with the political men who conducted *coup d'état* of March 27 and majority of whom also spent the rest of their lives as emigrants. Mutual understanding between those who reached the Agreement in 1939 (Maček, Cvetković, prince Paul) remained unblurred in the emigration.

Keywords: Vladko Maček (1879.–1964.), prince Paul Karadjordjević (1893.–1976.), correspondence, emigration